

О ДОГАЂАЈИМА У БЕОГРАДУ 1663—1665 ГОДИНЕ

У трећој књизи *Годишњака Музеја града Београда* (1956), у прилогу „Дубровачки поклицари у Београду 1665 године“ (стр. 107—120), саопштили смо вести дубровачког дипломате и песника Јакете Палмотића о догађајима у Београду после склапања Вашварског мира (10 августа 1664), у којима је учествовао и сам Палмотић. Радећи и даље на прикупљању и проучавању грађе за историју Београда под Турцима, дошли смо у могућност да саопшtimo још неколико вести о догађајима из времена аустро-турског рата почетком шездесетих година XVII века, кад се Београд претворио у живописну позорницу важних историских збивања. Ово саопштење не значи напор да се у потпуности прикаже историја Београда у том кратком, али пуном временском отсеку. Намера нам је да у општеисториском оквиру, с најпотребнијим објашњењима, ослободимо заборава дела неколицине старих писаца, у којима има речи и о поменутих догађајима у Београду.

*

Кад је Ахмед Ђуприлић после смрти свог оца (31 октобра 1661) преузео управу Турског Царства, путеви његове спољне политике били су већ одређени. Ситуација у Ердељу била је таква да је рат између Аустрије и Турске био неизбежан. Погибија Ђорђа II Ракоција 1660 није збунила његове присталице и они су се, решени да збаце турски суверенитет, окупили око његовог војсковође Јована Кемењија и изабрали га за ердељског кнеза. Али док је Ракоци намеравао да оствари свој план сједињењем Ердеља и Пољске, његов наследник се ослонио на Аустрију и затражио њену помоћ. Турска влада се супротста-

вила и овом потезу вазалне кнежевине: она није признала избор Кеменија као готову чињеницу, него је за ердељског кнеза именовала свог противкандидата Михаила Апафија и, у лето 1661 године, послала војску да тамо уреди ствари. Турска интервенција, међутим, свела се, тог лета, на пљачкање и пустошење Ердеља, иако је у њој учествовао цвет султанове војске из свих европских провинција. Леополд I се колебао између извесности да се његово царство налази у тешком међународном положају и да преживљује унутарњу кризу и између ратоборних утицаја. Турци су држали Београд, Осијек, Велики Варадин, Будим и Темишвар и одатле су увек врло лако и брзо могли провалити у Угарску. Луј XIV је, претећи, стајао на западним границама Царства и све више преовладавао својим утицајем у рајнским изборним кнежевинама. Западна Угарска, која је остала под Хабзбурзима, била је поцепана и социјално и верски, али је угарске сталеже, иако разједињене, везивала заједничка мржња према Немцима и њиховој најамничкој солдатеки. С друге стране, Леополд I био је под непосредним утицајем црквених кругова који су све више истицали идеју једног новог крсташког похода; угарски великаши тражили су рат и присаједињење Ердеља, а млетачка дипломатија живо је радила да стекне савезника у свом дугом и безизгледном рату. Под притиском последњих чинилаца, Леополд I је, као краљ угарски, истакао своје претензије на Ердељ, изјавио да турска интервенција није у складу с одредбама мировног уговора из 1606 године и одбио да призна Апафија кнезом. Година 1662 донела је погибију аустриског претентента Кемењија и све отво-

реније сукобе између регуларних одреда два царства. Нови турски велики везир није заостајао за својим претходником у свом ратоборном расположењу, па кад је бечки двор, отржењен све већим незадовољством угарских сталеза и све отворенијим непријатељством француског краља, понудио преговоре ради успостављања мирних односа, он је прихватио тај предлог и преко сердара Али-паше утврдио прелиминаре уговора, али само ради тога да би добио у времену. 18 априла 1663 године султан Мехмед IV објавио је рат Леополду I, и, непуна два месеца касније, Ђуприлић се обрео у Београду са око сто двадесет хиљада војника и с готово целом Портом око себе да би, и на ратном походу, могао обављати текуће државне послове. Уплашеном Леополду I који му је понудио мир одговорио је на тај начин што је његовим посланицима приказао моћ своје војске. Затим је кренуо према северу. Паника је завладала у Бечу и широм целог Царства. Чланови владарске куће почели су да напуштају двор, с црквених торњева одјекивало је тужно „турско звоно“, верници су хрлили у цркве да се моле за спас земље, а папа Александар VII, Шпанија и поједине талијанске државе послали су цару новчану помоћ у циљу спасавања хришћанства. Јован Радоњић, који је више пута писао о овим догађајима, саопштио је и низ података о страдањима наших насеља кроз која је пролазила и у којима се задржавала Ђуприлићева војска у току овог похода.

Док се припремао за рат са Аустријом, па, потом, и у току ратних операција, велики везир је обновио мировне преговоре с млетачким баилом Баларином. Заузео је попустљив став да би охрабрио Сињорију и навео је на преговоре, намеравајући да је тиме одвоји од непосредне сарадње с бечком владом и осигура се од њеног напада с леђа. Међутим, Млечани нису ни намеравали да помогну Аустрији. Уосталом, да они и нису били неискрени као савезници, Леополд I не би овог пута могао од њих имати неке користи. Иако су знали да Ђуприлићеве намере нису у складу с његовим тренутним ставом, Млечани

су прихватили преговоре и развукли их колико су могли, знајући да ће за будући обрачун прикупити онолико снаге колико за то буду имали времена. Влада је журно продавала државна добра, подизала новчане казне и сакупљала прилоге својих грађана и помоћ од европских владара, од француског краља, савојског војводе, напуљског намесника, кардинала Барберинија... Отпремљено је за ратиште на Кандији десет хиљада војника; подизане су и крпљене зидине далматинских градова: године 1663 утврђивали су Сплит витез Вернеда, који је више година радио у Кандији, и инжењер Пермино, Енглец.

*

Кад је, у Цариграду, донесена одлука о рату, султан је свечано кренуо у Једрене и ту прогласио Ђуприлића сераскером целокупне турске војске која се упућивала на север: обдарио га је самуровином и сабљом украшеном драгим камењем, и предао му у руке свети барјак.¹ Сведок ове параде, млетачки баило Баларино, мучно импресиониран, тамним бојама слика светину која је испраћала војску и тискала се да види султана, „чији је целокупни изглед приличио више животињи него човеку“. Он је тих дана очекивао одговор своје владе на предлоге Ђуприлићеве; добио га је тек кад је везир већ био у Софији, па су преговори продужени у току марша, посредством Балариновог тумача Грила који је кренуо за Ђуприлићем.²

Има једна стара, необична књига у којој се налази неколико вести о овом походу турске војске, вести произвољно поређаних и веома непоузданих. Њен аутор, мисионар дон Ђовани Батиста де Бурго, један је од оних сумњивих скитача који су, у оном времену, стизали свуда и, још више, хвалисали се измишљеним авантурама. Његово *Петогодишње путовање Азијом, Африком и Европом* (1687) за данашњег читаоца је невероватна смеца путописних бележака, географских описа, измишљених или незналачки преузетих од других писаца, затим опширних историских излагања, обележених честом појавом чудних вести, које упозоравају на непо-

средне усмене изворе. Приказ савремених прилика у Турском Царству заузима видно место у овом делу, па оно, због тога, привлачи извесну, иако крајње опрезну пажњу. Овде ћемо, на два-три места, саопштити само оне одломке из ове ћудљиве књиге који непосредно улазе у оквир овог рада. Интересује нас, овде, само други том *Петогодишњег путовања*, чији наслов баца нешто светлости и на његовог заборављеног писца.³ Овде је од првенственог значаја нагласити да се у време аустро-турског рата 1663—1665 године де Бурго налазио негде око ратишта, па његове вести које нас овде интересују можемо сматрати бар донекле непосредним.

На 112—3 страни Ђ. Б. де Бурго наводи колико је конака путовао Ђуприлић од Једрена до Београда, и од Београда до ратишта:

„D'Adrianopoli à Semesghè	3	Conac
Di Semesghè à Filippoli sù l'Ebro	4	Conac
De Filippoli detto da S. Paulo Filippinia	4	Conac
De Sofia Città à Belgrado	12	Conac
De Belgrado à Nathhaisel	7	Conac

За Турке је конак дан пута на коњу, тј. 25 талијанских миља; за војску, то су 3 конака, тј. 8 миља на дан.“

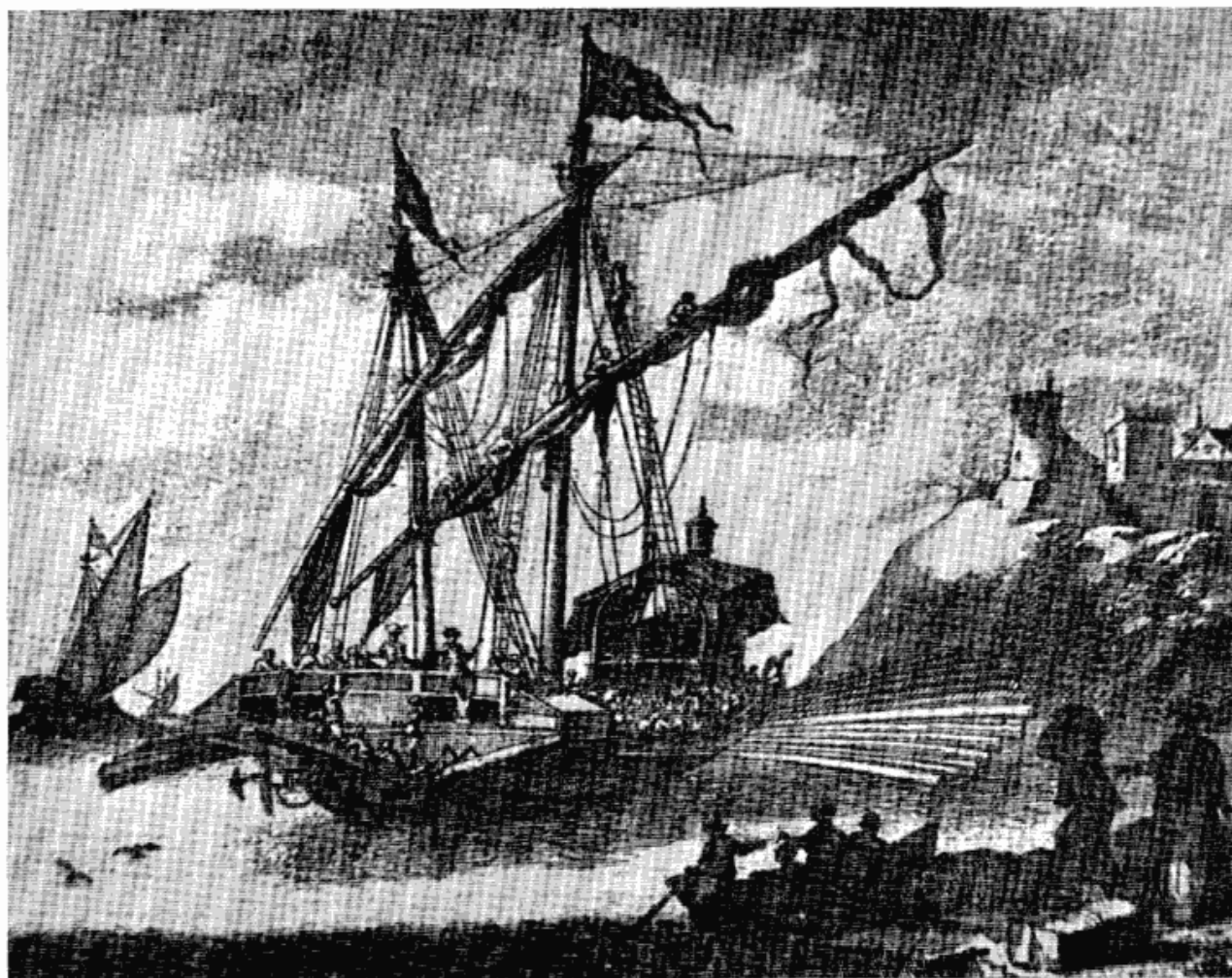
*

О овом маршу турске војске према Београду постоји још један савремени талијански извештај коме такође није посвећена довољна пажња у научној литератури. Рукопис овог извештаја нашао је у Берлинској библиотеци Никола Јорга и објавио из њега само оне делове који се односе на румунску историју.⁴ Објављени фрагменти Холцеловог извештаја сведоче да само можемо пожалити што није приказан у целини. Ово поготову због тога што је његов аутор, иначе једва позната личност, био заиста у могућности да из непосредне близине посматра догађаје и, још више, да у њима учествује на необичан начин. Андреја Холцел био је гласоноша царског посланства. Решен да се потурчи, он је доживео да га велики везир, — који је овакве гестове понављао више пута, — прими с презрењем и поведе у

својој пратњи ради потсмења његовим јучерашњим господарима. Холцел је, покајавши се, успео да побегне од Турака и своје покајање заврши овим извештајем Леополду I. У Београду, Холцела је приметио Tullio Miglio, пратилац царских опуномоћеника, који су ту, ради мировних преговора, стигли из Темишвара; записао је о њему следеће: „У истој (турској) војсци налази се... и одметник од Бога и Вашег Величанства Андреа Холцел гласоноша, сведен до бедног стања, до тога да је био принуђен да служи једног обичног агу, пошто је с великом муком добио одобрење од великог везира да му се сваког дана даје пола либре овчetine. Обећао је резиденту (Симону Ренингеру) да ће побећи, ако му Ваше Величанство обезбеди своју милост“. Холцел на првом месту описује пут турске војске ка ратишту. Претпостављамо да он даје и занимљивих вести о догађајима у Београду. „Велики везир крену дакле из Софије и шестог дана стиже у Ниш, где се задржа три дана“, саопштава се у једном фрагменту његовог извештаја. У Нишу, везиру су предате две уходе које му је упутио молдавски кнез. „Велики везир нареди да им се отсеку главе. Један је умро као хришћанин, други је хтео да се потурчи, али везир није на то пристао, говорећи да он то чини због страха од сабље. С њима је био погубљен и један Турчин, слуга, који је убио каменом свог господара. Овај је био сахрањен, док су она друга двојица бачени у реку Нишаву.“ Поред овог, Јорга је објавио још неколико фрагмената из Холцеловог путописа који се односе на учешће румунских земаља и народа у рату 1663—1664 године, а који су изван оквира наших саопштења. Упозорили бисмо ипак на значај оних места где се говори о богатству прекодунавских земаља, пре свега темишварског Баната. О тим земљама извештач говори као о главној житници европске Турске. На раскршћу река које су везивале те житородне области, Београд је био житни магацин и прометно тржиште тим артиклом. Он је ту улогу играо нарочито у ратним временима, кад је и иначе

преузимао улогу главног војног логора у позадини ратишта. „Прошлог лета (прве године рата) целокупно снабдевање доведено је Дунавом до Будима великим влашким баркама; остало је довлачено копном хиљадама кола...“, саопштава на једном месту Холцел. Затим наставља, још занимљивије: „Султан Мурат IV имао је обичај да каже: „Кад је заузео Будим, султан Сулејман освојио је још само једну тврђаву. Нека је блажен султан Мехмед који је освојио Темишвар, јер је тим освојио краљевство. И нека је блажен султан Селим који је освојио Велики Каиро који је моја ковница и житница. И Молдавија, Влашка, Ердељ и Дубровник моје су ковнице, али је Темишвар моја житница у Европи“.⁶⁶ Писац, затим, сведочи

да је жито за ратиште сакупљано у Влашкој и Молдавији делом куповином делом наметима. Извожено је и из околине Осијека и из Србије. То је јако исцрпilo поменуте провинције. „Ја не знам где би се Турци снабдевали намирницама да не поседују речене три провинције (Влашку, Молдавију и Банат) и Срем. Јер, преко Саве, тј. у Босни, земља је шумовита и брдовита, и одатле не могу ништа да изваде. И Србија, и Бугарска и Албанија су сиромашне због многих шума и планина. Мореја је, кажу Турци, добра и плодна, али јако удаљена. — Жито, прикупљено у реченим провинцијама, прво су дали да се самеле; затим су, у Београду, дали да се испеку толике хиљаде центенара двопека, а неким нај-

Сл. 1 — Један од турских бродова какви су често виђани под Београдом. (Бакрорез Siebert van der Meulen-a).

ближим поданицима је наређено да уместо брашна донесу двопек. Па као и други провијант, тако је и двопек довожен до Острогона влашким бродовима...“

*

Холцелова саопштења о улози Београда у рату 1663-1664 године, улози која је проистицала из његовог географског положаја и његовог места у привредном животу европске Турске, могу нам послужити као увод у слична, само много обимнија, тачнија и дубља излагања једног другог савременика, знаменитог војсковође Рајмонда Монтекуколија (1608-1681). Овај славни генерал у служби бечког двора, који је своје успехе на бојном пољу крунисао победом над Ђуприлићевом војском код Светог Готхарда 1664 године, истакао се и као одличан писац. Његове *Војничке успомене*, штампане у низу издања и на разним језицима, нису само занимљив, исцрпан и, кад се ослободе личног истицања и проаустријских тенденција, тачан извор за проучавање рата 1663—1664 године. То је дело пуно значајних и мисаоних разматрања о ратној вештини уопште, а посебно о условима и могућностима поменутог рата; дело писано стилем који му обезбеђује приметно место у историји талијанске књижевности. Ово дело, нажалост, мало је коришћено у нашој науци. Неколико фрагмената, које ћемо овде саопштити, можда ће показати вредност Монтекуколијевог дела, мада ти одломци нису одабрани према њиховој вредности него према одређеној садржини.

Занимљива су, на првом месту, Монтекуколијева излагања о могућностима рата на турској страни.

„I. Варварски народи се пре свега користе својим мноштвом и бесом, а увежбане војске својим редом и ваљаношћу.

II. Турчин, чија је власт ратничка и окрутна, врши ратне припреме увек у реду; ако се те припреме случајно не обаве тачно на месту где ће бити остварене, Турчин их тамо пренесе пре него што му се открије намера. У годинама

пре 1663 невероватно мноштво теретних и превозних лађа, које су волови вукли уз Дунав, довукло је у Београд, Осијек и Будим у Угарској огромно обиље намирница, тешке артиљерије, муниције и сличних ствари.

III. Али, будући да се такве припреме не могу вршити бешумно, Турчин настоји да их прикрије привидним намерама. Овог пута, он се послужио изговором да креће час на Далмацију против Млечана, час на Ердел против Ракоција, као што је учинио 1644 кад се, намеравајући да изненада нападне Кандију, претварао да ће кренути против Малте...“ [lib. III, cap. 1].

Заиста, сасвим су у складу с овим Монтекуколијевим казивањем сви извештаји европских дипломата о турским ратним припремама у годинама пред аустро-турски рат 1663—1664 године. Године 1660 наређено је да се по Бугарској, Србији, Угарској и Босни сакупљају намирнице и да се свуда ударе на народ исти намети. Стизиле су вести из Цариграда да се велики везир припрема да лично поведе војску на Далмацију и Котор. Следећих година чишћени су путеви за превлачење артиљерије, војска и провијант концентрисани су и по јужним градовима, између Скадра и Једрена. Поуздано се веровало да ће се Ахмед Ђуприлић, на пролеће 1663 године, најзад обрачунати с млетачком влашћу у Далмацији. Уместо тога, он се, тог пролећа, нашао у Београду.⁵

Следеће Монтекуколијево излагање има карактер непосредног обавештења позваног znalца.

„XXX. Турчин (увек) довлачи собом бројну артиљерију великог калибра; њих (топова) су пуни арсенали Цариграда, Пере, Темишвара, Осијека, Београда, Будима, Бањалуке и других градова. Изливају их непрестано од бронзе коју дају азиски рудници, или их купују од Холанђана, Енглеза, Француза и Швеђана. Довлаче собом много топова, и малих и великих, па и прекомерне величине, који износе осамдесет, сто, сто двадесет и више либри гвожђа. Где нема погодности да их доведу водом, довлаче их воловима. Године 1594

Синан-паша је прешао Дунав код Бура према надвојводиној војсци захваљујући својој артиљерији и присилио га да се у извесној забуни повуче до Алтенбурга у Угарској. Године 1664 Турци су убацили у Београд дванаест нових читавих топова којима је намеравао да се послужи приликом опсаде Беча. Ова прекомерна артиљерија изазива велики ефекат где удари, али је неподесна за превоз и руковање; споро се претоварује и преудешава; троши много муниције; крши и ломи лафете, точкове, постоља, па и саме ровове и насипе. Иако Турци нису постигли савремено савршенство наше артиљерије, ипак не пропуштају да привуку нашу пажњу. Зрна облажу овнујском кожом као што ми чинимо са зрнима ижљепљених аркебуза да би дали што већу тачност хицима који често скрену због утицаја ветра. Топови су им, код уста цеви, велики као и на стражњем делу, што је удешено да би се тобџија боље заклонио док нишани и да би без инструмента регулисао хоризонтални хитац.

XXXII. Турчин поседује велико мноштво великих бродова на Дунаву и на другим великим рекама и много малих носивих бродова, од којих је многе подесио за ношење терета кад је 1663 године намеравао да нападне на Ђур Оруђе: лопате, мотике и ашове за копање и све друге радове носи собом у великом броју; што не донесе собом, набави изнуђавањем у околним местима“ [lib. III, cap. 7].

Монтекуколи не своди своја разматрања о условима аустро-турског рата 1663—1664 године на ратну вештину и наоружање. Његова излагања о снабдевању турске војске намирницама, у чему је Београд играо средишњу улогу, значајна су и за проучавање тадашњих привредних могућности европске Турске. Она чине целину са саопштењима А. Холцела, де Бурга, Ди Меја и Ш. Патена која су нашла места у овом раду.

„XXXIV. Турчин има намирница у изобиљу, и то хлеба, пиринча, двопека,

меса итд. На време припрема залихе и магацине. Каткад пушта гласове различите од намераваних операција, како би непријатеља затекао неснабдевен. Каткад каже оно што намерава да би преварио истином. Довози собом велико обиље намирница, јер има огромну количину превозних средстава. Места у околини ратишта дају контрибуције или због страха кметова да не буду кажњени и да им куће не буду попаљене, ако не послушају, или због жеље за добити, јер све доведено на ратиште плаћа се у готову. Војнички хлеб даје само јаничарима, будући да су остали дужни да га сами купе; али, султан је обавезан да им то прибави и на свој трошак доведе на бојиште. Хлеб се штедљиво дели због умереног живота: јаничари једу само једном дневно, на заласку сунца, а вино и не пију, — то је велика предност, јер њихови стомаци, на то навикнути, нису осетљиви. Турчин не излази на ратиште, док жито не почне да зри, а трава не постане сочна. Провинције Молдавије, Влашке, Ердеља, Македоније, Србије и Египта по природи су веома плодне јечмом и пшеницом. Обично се у Београду прикупља двопек, брашно и јечам.

XXXIV. Турчин има прекомерну количину пртљага. Војска је покретна тврђава, која води собом све што је потребно за живот, борбу и друго. За превоз ових потребних ствари користе се људи, барке, кола, камиле, товарне животиње, волови итд.“ (Овај пртљак је велика сметња у ратним покретима, али војска без њега не може да опстане). „Турчин води собом безмерну збрку тог пртљага, да би великаши и виши функционери располагали свим што им је потребно. Јаничарима се редовно даје по један коњ на десеторицу; преко њега пребаце огртаче и друге лаке ствари, јер теже натоваре на кола која дају подложници кметови, па због тога ништа не стају ни владара ни војску, не оптерећују зимске логоре, нити војници, губећи их, губе нешто од свога... Турци имају шаторе који се расклапају; ниједан војник у турској војсци не спава под отвореним небом...“ (За војску се све припрема: вода, јело, ча-

дори, „па се она брине само за борбу“). „Понекад, са колима, доведу и кметове харачнике, па свакој тројници војника доделе по једног. По пет-шест спахија се удружи, па заједно купе једног или више коња или камила за своје личне потребе. Сваки Татарин доведе собом четири-пет коња, да би чим исцрпе једног одмах узјахао другог, одморног.

Сл. 2 — Рајмондо Монтекуколи. (Савремена гравира).

У свему, турска војска води мноштво коња, бивола, камила, кола, пионира, кметова харачника и сличних.

XLVI. Турчин, у току године, не излази рано на бојиште и брзо се с њега повлачи. Он не може да изиђе на време како због велике удаљености места, где је војска смештена, тако и због огромне коњице и коморе која не може да буде на бојишту док трава и крма не дозру... То су разлози што се он, као по правилу, брзо, тј. око св. Димитрија или св. Мартина, и повлачи

с ратишта. И да хоће, он не може да се више задржи, јер су му места зимовања често удаљена, а људи, као Арапи, навикли на топлу источну климу...; најзад, и због тога што он опустоши и разори земљу, коју би други, интелегентнији, сачувао да презими“ [lib. III, cap. 7].

Иако, можда, тако не изгледа, ови одломци из *Војничких успомена* Рајмонда Монтекуколија од непосредног су значаја за историју Београда у годинама 1663—1665, и уопште. Широке припреме турске војске, веома карактеристичне за привредне могућности европске Турске и, посебно, Београда, уствари су најближа позадина и објашњење свих оних догађаја који су се тих година одиграли у Београду. У овом оквиру и осветљењу, све оно што се ту десило доласком великог везира Ћуприлића и његове војске изгледа много рељефније и јасније. О тим догађајима Монтекуколи не говори, једино што даје бројчане податке о снази турске војске која је била кренула на Аустрију. Ти подаци, од најтачнијих, могу, овде, да послуже као мера веродостојности сличних података које дају други пици (о којима следи реч). И као мост до даљег нашег излагања.

„XXII. Тако су стајале ствари, кад нам, средином априла, стиже вест да сто хиљада Турака креће на ратиште под вођством великог везира, — број у коме се слажу царски резидент на Порти Ренингер, заробљеници, уходе, дописници и пребези.“ Монтекуколи, у белешци, даје објашњење тог броја, боље речено тачно га утврђује:

Јаничари са Порте	12.000
Коњаници и пешаци из	
Азије и Албаније	35.000
Трупе од Темишвара	
под Али-пашом	18.000
Ердељске трупе	5.000
Пограничне трупе	15.000
Татарске, молдавске и	
влашке трупе	35.000

Укупно 120.000

Лака артиљерија — комада 200

Тешка артиљерија — комада 35

[lib. II, cap. 3]

О свечаном Ђуприлићевом уласку у Београд на челу турске војске говори неколико савременика. Описао га је, на првом месту Martin Mayern, настављач Ortelius-ове хронике.⁶ Турски хроничар Хасан-ага, чувар печата великог везира Ахмеда Ђуприлића, веома је занимљив својим *Драгуљима историје*, у којима је бележио славне подухвате свог господара. Његово дело, обележено живописним појединостима, превођено је, у одломцима, за потребе бечког двора. Оригинални текст користио је, с рукописа, Ј. Хамер у својој *Историји Турског Царства*.⁷ Ј. Хамер је користио и један савремени, анонимни опис тог догађаја, који је штампан исте године.⁸

8 јуна 1663 године велики везир је увео војску у припремљени логор у Београду с помпом својственом тадашњем турском менталитету и својој гордости. Десно од везира ишли су беглербегови, лево санџакбегови. Испред њега били су чауши и мутеферике, велики дефтердар и везирова два брата Мустафа-бег и Али-бег. Спахије и јаничари, који су стајали с обе стране, узвикивали су, желећи му срећу. Тако је доспео до свог чадора.

У Београду, великог везира је сачекало посланство бечког двора које је ту дошло у намери да се још једном учини напор ради спасавања мира. Иако је, признавши Кемењија за будућег ердељског војводу, уствари напустио став неутралности, Леополд I је настојао да по сваку цену избегне рат са Турском, јер се налазио у врло непоузданим односима с Лујем XIV. Зато су његови посланици у Турској живо радили да постигну измирење, и у рано пролеће 1663 године потписали у Темишвару са сераскером турске војске Али-пашом прелиминарни уговор. По том уговору, признао је Леополд I Апафија за ердељског кнеза, а Турци примили обавезу да ће му вратити седам жупанија у горњој Угарској које су окупирани за време рата са Ракоцијем, али тек пошто на супротној страни поруше тврђаву Нови Зрин. Али Порта, упуштајући се у разговоре с бечким двором, није озбиљно мислила на мир, него је,

тим преговорима, само желела да добије времена, како би се боље спремила за ратовање. Царски пуномоћници покушавали су још једном, у Београду, да приволе Турке на мир. Али, они су ту затекли и великог везира и највећи део турске војске под истакнутим ратним инсигнијама. Сви преговори били су унапред осуђени на неуспех.

*

Занимљив опис пријема аустријских посланика код великог везира дао је и Луј Ди Меј (Louis Du May), писац низа историских и политичких списа који, језиком и наслеђеним културним традицијама, припада француској, а својим животом, службом, политичким ставом и тенденцијом својих дела немачкој књижевности. Због овога, иако умеренија, његова дела се могу прибројати оној немачкој полемичкој и памфлетској литератури, писаној махом француским језиком, која је процветала у другој половини XVII века као одговор на политику Луја XIV.⁹

Ми смо овде на првом месту заинтересовани Ди Мејовим *Историским и политичким разматрањима о узроцима угарског рата и мира склопљеног између Леополда I и Мехмеда IV*.¹⁰ Ово дело прештампано је годину дана касније, у једној збирци актуелних историских саопштења.¹¹ Књига је написана у облику питања и одговора. Основна му је концепција: одбрана царске политике од оптужби незадовољних и бунтовних угарских великаша, — концепција коју ће Ди Меј испољити и у својим потоњим делима. Аутор је бесумње био близак догађајима аустро-турског рата 1663—1664 године. Саопштења су му или личне природе или дата на основу првих обавештења. Ди Меј, на првом месту, описује неуспелу аудијенцију царевог пуномоћника фон Геса, који је још једном покушао да заустави турску бујицу; затим он, доста сликовито, приказује покрет турске војске према северозападу. Ево како се, према Ди Меју, Београд још једном претворио у позорницу светских збивања:

„П и т а њ е: Говорите сад о трупама

које је прошле године употребио везир против нас. И зашто тај ударац није избегнут закључењем мира који је већ био предмет разговора?

Одговор: Да бих једном речју одговорио на ваше питање, знајте да је султан, одлучивши да нам зада главобољу, послао у Угарску свог великог везира, који стиже у Београд осмог јуна. Барон de Gois (von Goes), амбасадор Његовог Царског Величанства, стиже сутрадан. Десетог, он је доведен пред везира. С леве стране везирове налазила су се његова два брата, с десне муфтија, а око њега две стотине његових официра. На овом првом пријему, барон је обавио поклоњење везиру и рекао му да је он ту да би привео крају закључење уговора, — посао већ започет између њега и Али-паше. Стављено му је на знање да је то сувише касно и да ће се на то мислити кад Турци стигну на наше границе. Он је, дакле, доведен грешком, одговори барон; не би могао да нађе разлог због чега се одбија то закључење; те ће бити много теже, ако се започне с ратом; Бог ће казнити оне који буду узрок што се пролива недужна крв. Велики везир одврати да је он зрело размишљао о тим разлозима док је био у Цариграду, и да му се тада учинило повољним оно што му се сад предлаже, он не би предузимао овај пут. Он такође ништа није хтео да чује о Темишварском уговору, и тешко се потужио на оне који су погазили мир. Барон је, на то, рекао да су већ били поведени разговори о овим стварима и да је ту већ дат одговор. Ево шта се догодило на првој аудијенцији. На то је везир додао да барон још једном може послати једног гласника у Беч да увери цара да би било начина да се закључи мир, ако он пристане да исплати износ који му везир затражи, ако евакуише сва места која још држи у Ердељу и Секелихид у Угарској и ако разори тврђаву de Serin (Нови Зрин).

Питање: Ја сматрам да је везир тим предлогом само хтео да завара цара и да се Турчин не би покретао до Угарске с војском од седамдесет хиљада људи и сто тридесет топова, да би се без боја вратио.

Одговор: И ја тако мислим, и сматрам да се један функционер, ма како велики поверењем које ужива и својим заслугама, не би усудио да одлучи супротно од оног што му је господар већ прописао. Војска, дакле, поче да пролази, једанаестог јуна 1663 године, и то с таквом помпом, да би се могло оценити да се састоји од две стотине хиљада војника. Граја камила, коња, мазги, звук добоша и таламбаса и свирка труба трајала је, готово дан и ноћ, све до осамнаестог истог месеца. Официри су полазили постепено, сваког дана по неки, али су готово једино паше, са својим величанственим пратњама, претстављали лепу појаву и изазивали дивљење. Најзад, петнаестог, крену јаничарски ага са четири хиљаде својих пратилаца, а остатак војске оде за њим до осамнаестог. Тог дана крену на пут и велики везир с краљевским величанством. Испред себе он посла хиљаду људи који су ишли пешке, водећи сваки на узди по једног или два коња. Иза њега видело се како наступа спахиски ага (Spahi-Alagarsi), заповедник племића који служе као коњаници; пред спахиским агом носили су његову велику заставу, а за њим је ишло шест стотина његових спахија (spahi Edeli), најхрабријих у царству, који су имали капе у облику рога јако украшене. За њима су носили једну дугачку мотку с бакреном јабучицом на врху с које је висио коњски реп. Мало затим видеде су се два велика барјака које су носили пред везировом браћом и другим угледним личностима и заповедницима које је пратило седам стотина хазнедара или слугу, готово сви покривени, од темена до колена, панцир-одећом. Најзад пронесоше инсигније и заставе великог везира, а за њима, непосредно, проведоше на узди шеснаест коња, украшених седлима и покровцима, опшивеним златом и драгим камењем. Коњушари, који су их водили, носили су кратке капуте од златне свиле и чакшире од гримизног велура. Осам везирових лакеја беше обучено на исти начин; он је ишао међу њима, праћен двојицом јаничара, са скупоценим турбаном на глави. За везиром се видео реисефен-

дија, велики канцелар, дефтердар, главни комесар, и неколико других најважнијих војних функционера; племићи-коморници, све младићи од двадесет до тридесет година, покривени огртачима; шест стотина хазнедара, четрдесет свирача на цимбалима и трубама, двеста обичних коњаника и шездесет коња који су носили чадоре и шаторе великог везира. Са овом величанственом и страшном свитом, стигао је он у Вуковар двадесет четвртог (јуна); ту, он дознаде од аге, којег је био послао татарском хану, да ће му хан, уместо осамдесет хиљада људи, које је био обећао, по-

слати десет хиљада, под вођством његовог сина. Хан се извињавао због изневерене дате речи тиме што су Бели Татари и Московљани упадали на његове поседе, па га је то присилило да задржи своје трупе ради одбране својих граница. Два дана потом, он стиже у Осиек, где проведе осам до десет дана да сачека оне који су му се придруживали. Најзад, он пређе мост, дуг више од дванаест хиљада корака, и, петнаестог јула, стиже у Будим. После више саветовања, која су ту одржана, одлучено је да се опседне Нојхојзел, па је седмог августа место опкољено. Три хиљаде

Сл. 3 и 4 — Јаничар и чауш-баша, заповедник чауша. (Бакрорези, Silvestre: *Différents Habillements de Turcs*).

људи, којима су заповедали грофови Форгач и Палфи и маркиз Пио, у намери да изненаде непријатеља, паде у замку, па беху побијени или заробљени. И град би стегнут тако чврсто, да је био приморан да капитулира и да се споразумно преда 18 септембра исте године“.

*

Пријем аустриског посланства код великог везира описао је у свом извештају Леополду I од 21 јуна 1663 године и Tullio Miglio, који је пратио грофа Геса у Београд. Ј. Хамер, који је, доста исцрпно, користио рукопис овог извештаја (у Бечком архиву), саопштава: „Два дана потом (по доласку у Београд) примио је велики везир царске пуномоћнике, који су у Београду очекивали његов долазак, и то барона фон Геса и коморника Бериса, који су већ у Темишвару узалудно преговарали с Алипашом, као и резидента Ренингера којег је с војском повео из Цариграда. Усусрет им беху изаслани чауши и јаничари; погошћени су кафом и дуваном. Велики везир им је пребацио да су повредили мир нападом у Седмоградској, запоседањем и подизањем утврђења Зринског код Кањиже и захтевао је повратак Секелихида и разорење Новог Зрина“. Иако је, у суштини, овим одбијена понуда аустриског посланства да се успостави мир, Ђуприлић је обећао да ће дати одговор кад стигне у Осиек.¹² Ови подаци, сасвим прецизни, употпуњују се с Ди Мејовим саопштењима и утврђују их.

Tullio Miglio затим, као и Ди Меј, даје слику турске војске која је напуштала Београд. Ј. Хамер најпре резимира један део тог извештаја: „Велики везир је наредио да царског посланика, барона фон Геса, доведу на једну узвишину да му покаже сву силу своје војске, која је бројала сто двадесет једну хиљаду и шест стотина људи и водила собом сто двадесет три пољска и дванаест опсадних топова, шездесет хиљада камила и сто хиљада мазги.“ Ј. Хамер, затим, објављује фрагмент овог извештаја, у коме се даје опширна слика турске војске која је кретала из Београда, а потом портрети њених заповедника.¹³

„5 000 јаничара; 5 000 тимар-спахија; 8 000 пратње великог везира с вишим функционерима; 4 800 људи које је довео Али-паша; 1 500 — Киблели Мустафа-паша из Дамаска, везиров шура; 2 000 — Мехмед-паша из Халеба, који је био ђехаја покојног (везировог) оца; 500 — Каплан-паша, Албанац; 2 000 — Сархош Ибрахим-паша, Чаушоглу Мухамед-паша и Хајдер-паша; 800 људи запослених око топова; 6 000 чебеџија; укупно 35 600. — 22 000-24 000 слугу који, према потреби, учествују у борби. Ова војска отприлике изгледа овако: 6 500 јаничара; 6 000 чебеџија; 800 људи запослених око топова; 3 000 Албанаца; укупно 16 500. Коњица би изгледала овако: 19 300 коњаника; 24 000 слугу пешака и коњаника. Укупно свих: 59 600. Осим тога, треба да се придруже: 20 000 Татара; 6 000 Молдаваца; 6 000 Влаха, 1 000 људи под Бакибејом Албанцем; 10 000 — паша Силистрије; 4 000 које Кучук Мехмед-паша држи у Ердељу, 4 000 — Апафи, 5 000 граничара пешака и 6 000 коњаника, укупно: 62 000. Summa summarum целе војске: 121 600.

Први везир има око 30 година, средњег је раста, доста црне браде, много љубазан кад говори, иако се стара и присиљава да се покаже строгим извесним покретима очију и уста. Он прикрива у себи оно што не показује на свом лицу, јер је извесно да нагиње проливању људске крви. Отац му је наменио да буде муфтија; али кад му је отац умро, султан му је оставио сва очева добра и уздигао га на везирски положај, да би се тиме захвалио његовом оцу коме добрим делом дугује своје постојање. Али, видевши се изненада на тако високом положају, он је постао горд и поносан. У војсци га сви сматрају човеком ученим и од књиге, али не и војником, јер нема такве спреме. Зато ће војском, као што кажу, заповедати тројица главних старешина, који уживају глас најхрабријих и најваљанијих војника Турског Царства.

Први је Бакибеј, који је недавно био постављен за пашу Софије и беглербега Грчке. Он се још није био придружио војсци, али су очекивали да ће

ускоро стићи; према ономе што сам чуо да о њему говоре, он је родом Албанац и, не знам због чега, показује се најљућим непријатељем грофа Николе Зринског, против којег хоће да окрене оружје. Турци га, због храбрости, претпостављају свима и с нарочитим похвалама га називају другим Сејдијом, оним који је потукао Ракоција 1660 године и који је, затим, погубљен у Темишвару.

Други је Кучук Мехмед-паша, који се налази код Апафија и којег је сада велики везир позвао у војску, као оног који је стекао углед неустрашивог и храброг човека после пораза нанетог Кемењи Јаношу.

Трећи је Хусејин-паша (Usaim) који је недавно постављен за будимског везира, човек веома округан, каквим су ми га приказали становници Будима, где је стигао два дана пре мене и показао се округнијим од свог претходника Исмаил-паше, који је сад намесник (кајмакам) у Цариграду и ожењен је султановом сестром. Речени Хусејин упућен је у Будим с једним циљем да се у тим пограничним крајевима намести округан човек пошто је на његово место у Варадин упућен Кенан-паша, који је, после Исмаила, неколико дана управљао у Будиму, а којег обично називају Јавуз, тј. кротки.

Претходница је поверена Али-паши којег приказују као разумног човека, али не и као војника, будући да се од војске често чуло да он никад неће стати ни на чело ни на зачеље ескадрона да не би био погођен. После заузећа Варадина постао је тако охол да је једном рекао: шта је Беч после Варадина! — и хвали се да ће заузети тврђаве Вашег Величанства једним погледом ока.

Ибрахим-паша, назван Сархош, што значи пијаница, какав и јесте стварно, има око 70 година. За њега кажу да је одређен да са граничарима изврши један напад на грофа Зринског; али, кад сам прешао у Митровицу и Мохач, оба његова намесника ми рекоше да је одређен да Дунавом довуче топ.

У војсци се такође цени јаничарски ага, Албанац, дефтердар, тј. претседник, који се овде налази с веома великом

количином новца, везиров хехаја, који је собом довео своја два брата. Донекле се цени и Каплан-паша, такође Албанац. У истој војсци се налази и злогласни издајник Габријел Халер и одметник од Бога и Вашег Величанства гласоноша Андреја Холцел...“

Поред овог, Ј. Хамер се служио још једним необјављеним делом истог извештача, за које је забележио да се налази у бечкој дворској библиотеци: *Le particolarità dell' Imperio Ottomano*, и из њега саопштио низ заиста занимљивих појединости о тадашњој Турској, али, нажалост, не и о Београду.

*

Мировни преговори вођени су поново у Осигеку и Будиму не само без успеха него и без икакве жеље, с турске стране, да се њима постигне било какав резултат. Уствари, Ђуприлић је водио своју војску на горњу Угарску, намеран да свој поход крунише освајањем Беча. Рат, који је трајао две године, био је, међутим, много више напоран и разоран него што је предвиђао сујетни везир. Турска војска, погађана скупим успесима или поразима, брзо се исцрпела, почела да се осипа, да се попуњава насилно мобилисаним живљем, да се доводи у оно жалосно стање у каквом су је затекли, 1664 и 1665 године, по рату, у Београду, они европски путници и дипломате о којима смо већ говорили у поменутом раду у *Годишњаку*, III, 1956. Овај рат, усто, био је силно заторан не само за Хрватску и горњу Угарску, које су остале у оквиру Хазбуршке Монархије, а по којима су турске чете немилосрдно пустошиле, него и за она огромна пространства бившег Угарског Краљевства којима су, од 1541 године, владали Турци. Онај дух, који је некад прожимао турску војску као целину, носио је сада у себи још једино Ахмед Ђуприлић; остала војска, заједно са својим заповедницима, пленила је безобзирно и сопствену земљу кад се крајеви преко границе нису нудили обиљем. Савремени записи и натписи, извештаји папских мисионара, вести извештача с бојишта и списи путника црним потезима приказују бедно стање нашег на-

Сл. 5 — Али-паша, турски војсковођа који се истакао у походима против Ердеља и Аустрије. (Савремена гравира).

рода у Подунављу, изложеног насиљима понајвише татарских хорди. Овакво стање бесумње је утицало и на привреду Београда, иако је његов трговачки промет нагло растао у ратним годинама. Навели смо казивања двојице савременика о привредним везама Београда са прекодунавским крајевима источно од Тисе. Ди Меј, као савременик и сведок, говори о богатству оних крајева бившег Угарског Краљевства који су пали под копита Ђуприлићеве војске, а који су, привредно, све од Беча и Будима, великим делом гравитирали ка Београду. У питању је Ди Мејово дело *Разборити путник*, штампано у три књиге, више географски приручник и водич него путопис, иако је делом рађено на основу личних виђења. Нас, уствари, интересује једино прва књига (у другој су описане земље Царства, у трећој Шпанија).¹⁴ Ово дело посветио је Ди Меј Фридриху Карлу, војводи и администра-

тору Виртемберга, у Тибингену, 15 марта 1681 године. Занимљиви су принципи на којима је Ди Меј засновао, или бар желео да заснује своје дело: „Ја бих желео да мој *Путник* поучи о стварима најпоузданијим и најзначајнијим...“, каже он у предговору. „Нико, уствари, не може рећи да позна Француску, ако не зна њено пространство, њену плодност, њене снаге, реке, морске луке, парламенте, њен интерес и њене законе који је чине бесмртном. Па и онај који све то зна није још продро у унутрашњост те монархије, ако не зна генеалогiju монарха, његову власт, број његовог народа, његове приходе, његову обдареност и склоности, средства да се брани од непријатеља и да их напада; мора се, чак, знати снага и слабост његових суседа да би се просудило чега он може да се боји и чему може да се нада, ако предузме шта значајније.“

Не увек доследан овом свом методу саопштавања својих путничких сазнања и географских података, Ди Меј је, у *Разборитом путнику*, на два места писао о Угарској, прво у „Предговору“, а затим у посебном поглављу: „Разматрање XX: О Угарској“. У предговору, он саопштава само једну кратку и горку оцену положаја Угарске под Турцима: „Сваки онај који види Угарску биће зачуђен што народ који је био бедем хришћанства стење под турским јармом. А ако се својим духовним очима окрене невероватној плодности овог лепог краљевства, он ће пожалити што види како славољубиви људи остављају Угарску у рукама неверника, а своје снаге троше освајајући друге, мање лепе и мање плодне замље. Ја бих још желео да он размотри зашто смо присиљени да међу Турцима тражимо слободу савести коју међу нама не налазимо, па ни у времену кад треба да се наоружамо њеним оружјем.“ Ди Мејово разматрање о Угарској вреди као јасна и одређена илустрација ове импресије:

„Некад је Угарска била велико краљевство и бедем хришћанства; према мишљењу најмудријих, она је мало отступала од најзнатнијих држава Европе. Данас, Угарска је присиљена да под-

носи турску војску и варварство. Ово краљевство је испресецано Дунавом, Тисом, Савом и Дравом и многим другим главним рекама; то га чини лепим, моћним и плодним. Састоји се од више изврских покрајина. Његови краљеви владали су народима Ердеља, Молдавије, Влашке, Мезије, Далмације и Склавоније који су припадали њиховом краљевству пре него што су Турци дошли у Европу. Ова земља је тако плодна свим што државе чини срећним да јој је тешко наћи сличну; њени народи, некад савршено богати и срећни, сад су обавезни да султану плаћају харач за највећи део земље. Па и оно мало што је још остало у хришћанској власти, не ужива готово никакву слободу, ни земаљску ни духовну, јер их Турци својим упадима стално узнемирују, а ни своју протестантску веру не могу да исповедају, јер им је цар, који подноси само исповедање католичке вере, то забранио. То је главни узрок непрестаних немира у овој провинцији. Они се неће завршити све док језуити буду имали кредита, као што га имају, у царевом срцу. Тако је ова велика и силна држава сведена на беду, и, од неког времена, ту се виде само сузе.

Ово велико краљевство, које се некад протезало од Карпата до Црног Мора, од Тисе до Јадранског Мора, које је имало скоро седам стотина грофовија и безброј становништва, данас је сведено на посед од јакко мало градова, скоро опустелих због турских и татарских упада или због јарма који се намеће савестима. Ипак се из ове земље извози толико волова, оваца и коња да изгледа невероватно да се у Немачкој, удаљеној више од шездесет миља (mille), и у Паризу чак, удаљеном петсто миља (lieuë), једе месо извезено из Угарске. Уосталом, трава ту тако расте, да се нигде не види нешто слично, а пшеница успева тако добро да се треће године жање боља него да није сејана. Вино је добро као на Кандији и сви плодови превазилазе или су равни најбољим у Италији. Злато, сребро и други метали налазе се ту у чудесном обиљу, тако да би амбициозни људи напали ту задовољења својој амбицији, да

се могу истерати мухамеданци, и такво једно предузеће било би више вредно хвале него она која проливају хришћанску крв без икаквог законитог разлога."

*

Ратовање између Турске и Аустрије изненада је прекинуто великом битком и знатним турским поразом на реци Рабу, а, ускоро потом, и миром склопљеним у Вацвару 10 августа 1664 године. Очекујући ратификовање мира, Ахмед Ђуприлић се, са неколико војних подухвата, обезбедио од непријатних изненађења, па се с једним делом војске повукао у Београд да ту презими и сачека окончање рата и дипломатским путем. О ономе што се, у неколико последњих месеци 1664 и у неколико првих месеци 1665 године, догађало у Београду говоре најобимније дипломатски извештаји дубровачког писника Јакете Палмотића, о којима смо дали једно саопштење у трећој свесци „Годишњака“, упозоривши и на неколико других извора који се односе на тај предмет, а који су приступачни нашој науци или су у њој већ размотрени. Међутим, интерес Европе за ове догађаје био је толики да нас, још увек, очекује цео низ заборављених савремених списа према којима наша наука не мора бити равнодушна. Овде ћемо саопштити неколико фрагмената до којих смо дошли у току наших последњих истраживања, ређајући их тако да сами извори, поступно, прикажу догађаје и, у међусобном осветљавању, покажу своју веродостојност.

*

Francois de Chassepol или Chassipol готово је непозната личност. Изгледа да је његово дело *Расправа о римским финансијама и лажном новцу* настала по Колберовом налогу. Приписују му се и два романа: *Histoire des grands vizirs* и *Histoire nouvelle des amazons* (Paris, 1678). Дело које нас овде интересује, *Историја великих везира*,¹⁵ није роман, као што тврде мало обавештени де Шаполови биографи, него, и поред свих недозвољених слобода, историја двојице

првих Ђуприлића. Значајно је да је де Шаспол, као што сам каже, био привржен велможи који је учествовао с француским трупима у аустро-турском рату 1663—1664 године, па бар за догађаје који улазе у оквир овог рада може да вреди као сведок или бар лично обавештен савременик. Посвећујући дело »à très haut et très-puissant prince Godfrey Maurice de la Tour d' Auvergne, souverain duc de Büillon, Duc d'Albert...«, де Шаспол каже: „... ово дело је, такође, изишло из Ваше куће, где сам имао част да ме с добротом трпите. Уствари, ово је живот јунака, великог везира, којег сте лично видели са сабљом у руци и у освајачком походу заустављеном, и вашом помоћи, у оној славној победи коју су извојевали храбри Французи крај реке Раба. Ту сте Ви показали ону ретку храброст која је битно обележје Ваше породице и која као да је наследна код свих оних који носе Ваше име. Ви пресудите, Господару, да ли сам могао бити неправедан да на почетак ставим друго име које би било светлије и мени више наклоњено него Ваше...“

*

Наведени фрагмент из де Шасполовог дела показује да оно није без значаја као историски извор и поред свих нетачности које се у њему могу приметити и обичним прелиставањем. Колико знамо, он је, међу западним, једини савременик који је забележио како је у Београду примљена вест о смрти Николе Зринског, на првом месту како је на ту вест реаговао Ахмед Ђуприлић. Ова појединост је толико вероватна и тако логично произлази из општих карактерних могућности гордог везира да и друга де Шасполова саопштења, нарочито она о сумњама у случајну смрт хрватског јунака, морају изазвати нашу пажњу.

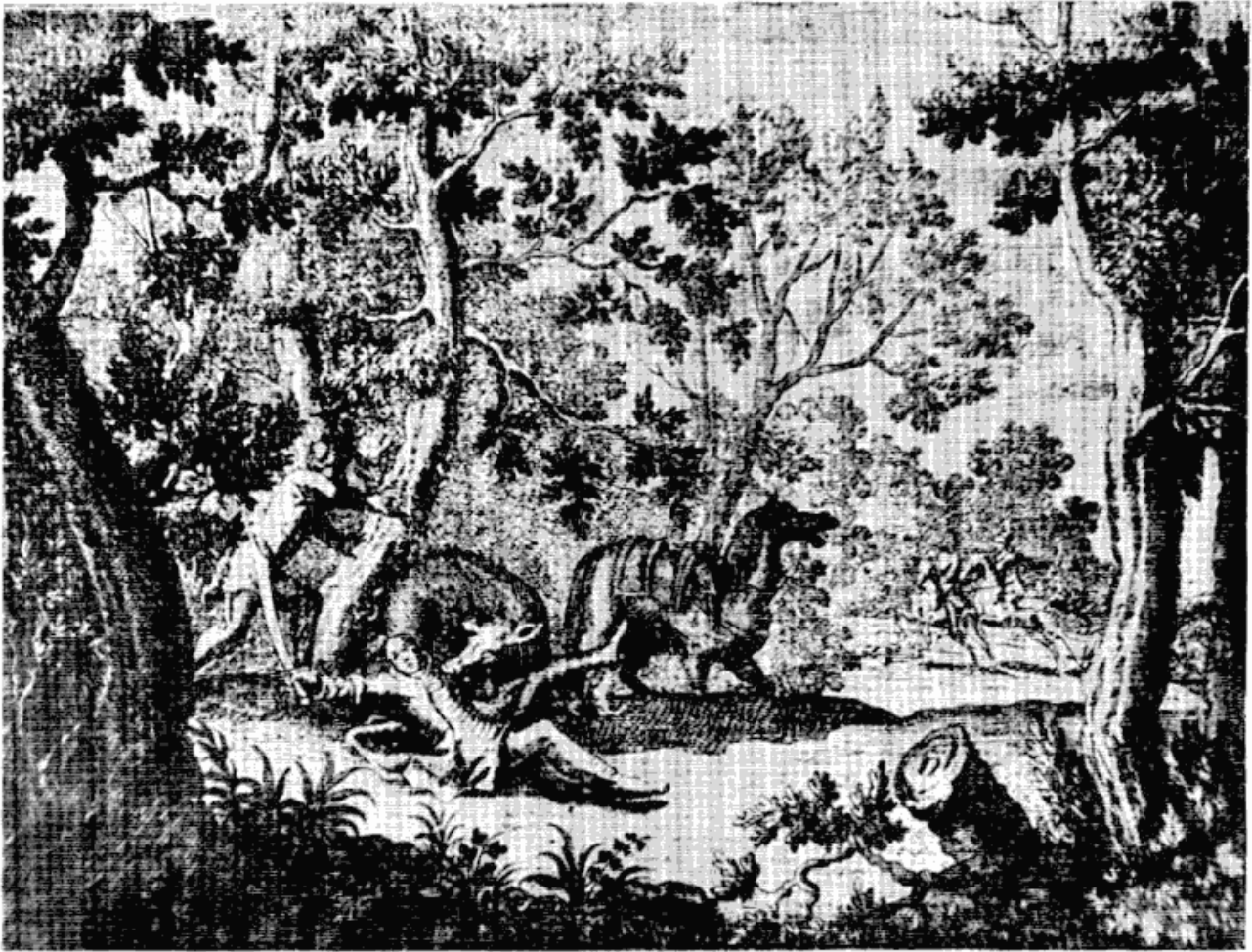
„Ахмед Ђуприлић је предвиђао да ће бити потребно у многоструком ублажити господаре захтеве; али увиђајући [233] да је цар склон доброј погодби и да га је лако задовољити, он је, што је више могао, штедео султанове интересе, па потписа чланове уговора на које, у друкчијим условима, не би никад при-

стао. Он их одмах посла свом владару да их ратификује. У међувремену се повуче у Београд, где отпусти азиске трупе да оду у своју земљу на зимовања, а европске трупе посла да зимују у Босни, како би биле ближе Далмацији, коју је намеравао да нападне следећег пролећа.

Овом министру остаде још само да се врати у Цариград, где су га нестрпљиво очекивали његови пријатељи и народ. Али, он није хтео да пође на пут без султановог наређења и док не прими вест да је ратификован мир који је закључио. Мир је обелодањен у Цариграду с радошћу тим већом што је закључен у време кад су се сви радовали рођењу султановог сина који је сматран, [234] због смрти његовог брата, за шехзадеа што значи старијег сина и престолонаследника (у марг.: 24 октобра 1664).

Први члан мировног уговора је гласио да ће цареви узајамно упутити амбасадоре који ће обавити ратификацију мира и који ће однети поклоне што се обично шаљу у оваквим приликама. Да би испунио ову обавезу, султан је одабрао Мехмед-пашу. По њему, он упути великом везиру доказе свог пријатељства и једну богату одећу. С везиром је требало да се нађе у Београду, да би ту примио од њега инструкције за своје посланство. Мехмед верно прихвати налог свог владара, а Ахмед прими знаке љубави и признања свог господара, кад му јавише за смрт племенитог грофа Зринског. Ова новост је тако силно изненадила великог везира да он прекину разговоре с Мехмед-пашом, како би се подробније обавестио о том жалосном догађају, који, у извештајима, никад није добро расветљен, као што су му показали мемоари [235] који, ако су и тајни, нису мање истинити.

Казали су, дакле, том турском генералу да се гроф Зрински, пошто га је турска победоносна војска присилила да дигне опсаду од града Кањиже, повукао у тврђаву коју је он саградио и која је носила његово име, крајње жалостан што му овај подухват није срећније успео као неколико других које је пре извео, јер није био потпомогнут као што

Сл. 6 — Смрт Николе Зринског. (Илустрација из савременог дела *Neu eröffnete Ottomanische Pforte*, 1694).

је требало. Жалост што је изгубио ту тврђаву и што је чак види разореном придружила се незадовољству због цара и царског сабора који су га приморали да се повуче у једну од својих пољских кућа и да ту живи као обичан поседник, да у миру приватног живота и благој усамљености тражи утеху због рђавог обрта среће и неправди које му је нанео двор. Они који су били љубоморни на његову славу и заслуге заузимали су први ред и били најмоћнији и најзнатнији у Царству. Такви не беху задовољни што су спречили да Сабор изабере овог великог капетана за главног заповедника војске и што су му одузели заповедништво које му је тако праведно припадало: хтели су и да га униште да би потпуно задовољили своју окрутну жељу и да би се ослободили бојазни да

ће се тај јунак („се héros“) једног дана сетити његове незахвалности. Али, будући да се нису усуђивали да иду отворено и с оружјем у руци пресеку ток једног тако лепог живота, они су прибегли издаји. Довели су га из двора до дна шуме где се обично разонођавао ловом у својој тузи, и ту је најзад оборен ударцем који је једног дана примио прогонећи са жаром једног дивљег вепра чудесне величине којег је већ био ранио. Виновници његове смрти послужили су се тим као изговором како би прикрили своје убиство које су приписали бесу те окрутне звери. То је такође дало места мало верним извештајима, који су фалсификовани једино с намером да се прикрије једно дело које би заинтересовани желели да препоруче вечитом забраву.

Овај извештај изазвао је ефекат савсим супротан ономе што се о томе у потоње време говорило. Далеко од тога да се развесели губитком једног тако опасног непријатеља, племенити Ахмед с признањем је примио сажаљења достојну судбину храброг грофа Зринског, који је, да је правде, могао постати један од највећих јунака овог века; био је тако дирнут да радост коју је требало да осети због свега оног пријатног што му је рекао Мехмед-паша у султаново име није могла да га спречи да посведочи своје незадовољство и жалост због несреће једног капетана који је нанео толико сметњи повећању Турског Царства, и то чак до те мере да је осетио гађење због поступака суседних Турака који су палили ватре у знак весеља.

Пошто је обавештен о султановим намерама, велики везир одасла Мехмед-пашу како би стигао у Беч у исто време кад гроф Лесли, којег је цар био упутио на Порту као амбасадора, стигне у Једрене, где се налазио његов господар (султан). Затим, он нареди пашама Босне и Албаније да своје трупе држе спремним како би кренули на Далмацију чим то султан нареди, па пође на пут да прими аплаузе које је заслужио својом непобедивом храброшћу и великим вођством. Султан Мехмед га прими раширених руку и помилова га, чиме је хтео да покаже поштовање и пријатељство према том великом министру. Овај никад није знао да злоупотреби његову наклоност, него је хтео да је, у овој прилици, употреби и да добије милост за све офицере који су се против њега били побунили кад их је присиљавао да се боре, па је једва пристао да султан осуди на смрт пет или шест најбунтовнијих ради примера другима. То не значи да он није примао њихов кукавичлук с мржњом, исто као што је ценио Французе, чију је храброст и племенитост похвалио и пред султаном и посведочио Господину де Ла Еју Вантлеу, француском амбасадору, благонаклоним пријемом, углађеношћу и добрим гошћењем, задржавши га три дана у својој кући и указавши му највећу част коју амбасадор никад није примио на Порту.“

О догађајима који су уследили после битке код Св. Готхарда говори са два своја фрагмента и већ помињани Ђовани Батиста де Бурго у свом *Петогодишњем путовању*. Сам рат он описује кратко, несређено. Можда су занимљиве његове вести о смрти Алипаше Ченгића (*«Albanese rinnegato»*), о пресудној бици, о весељу у Цариграду кад су тамо стигле прве, нетачне вести о њој (ову појединост приказује, изгледа, као очевидац). Грешке које он чини саопштавајући догађаје око склапања и ратификовања мира више су него очевидне:

„Чим је велики везир Ђуприлић изгубио битку, поче тражити мир, па позва Господина Ренингера, царског резидента, којег је (стално) држао поред себе да би се, према потреби, могао њим послужити. Обдари га једним лепим коњем, одећом од самуровине (кафтанома) и једним веома лепим чадором. По једном амбасадору, чланови мировног уговора беху послани из Беча у Будим и одмах ратификовани, — изузев оних што је морао да регулише царски амбасадор који је требало да буде отпремљен за Цариград, што се и догоди. Овај споразум је постигнут у Будиму 23 маја 1665, и пресветли генерал Лесли крену као амбасадор на Османску Порту са 300 витезова, а на његово место дође Мехмед-паша, амбасадор одређен за Беч [131].“

„Пошто је дао посебна наређења за учвршћење граница и запоседање градова, велики везир Ахмед Ђуприлић пређе са остатком турске војске у Београд, будући да је њен највећи део изгинуо приликом освајања Нојхојзела, тврдог Зрина, Нитре, Левенца, Новиграда и других.“

Овај Ахмед Ђуприлић, велики везир. Француз по народности, посредством Јевреја знао је све шта се догађа у свету, а нарочито на бечком двору. Отуда он прими писмо да је хазнедар (*«Cagadar»*), први секретар султанов, примио од хришћана знатну суму новца. Зато је он задављен, и заиста му је, у његовим ковчезима, нађена сума од 100 хиљада талира у сребру“ [171].

Бесумње је најнепосреднији онај део *Петогодишњег путовања* у коме аутор описује свој пут у пратњи грофа Надаждија који је, 1666 године, предводио комисију за утврђивање аустро-турске границе. Овај део, који је штампан под посебним насловом¹⁶, започет је и завршен као путопис у коме несумњиво постоје елементи лично виђеног и доживљеног. Већим својим делом, нажалост, ово је један дуг списак градова с обе стране границе, па и у дубокој унутрашњости где комисија бесумње није стизала (Сарајево, на пример), са основним, обично нетачним подацима. Његових неколико редова о Београду, који — сам каже — није видео, може само послужити као пример оваквог његовог писања. Једино бисмо подвукли његову вест о Београду као прометној луци.

„То је веома утврђен град, запљускиван водама реке Саве и Дунава. Главни је у провинцији Србији и предзиђе Угарске. Освојио га је султан Сулејман II 1520 и још је увек у турској власти. На врху једног брда има веома јаку тврђаву. Припада Угарској од 1320 године. Тада су Турци напали његовог деспота Ђурђа, па га је он, неспособан да се одупре њиховим снагама, предао Сигисмунду, краљу Угарске. Био је седиште бискупа. Има веома лепу луку где, преко Црног Мора, пристају бродови из Цариграда, као што сам године 1681 видео један брод Његовог Царског Величанства како полази из тог града за Београд. Хтео сам се на њега укрцати, али велики везир није хтео да ми да пасош“ [142].

Де Бурго, у овом путопису, саопштава ипак неколико појединости достојних пажње. То су, на првом месту, вести о раду комисије грофа Надаждија и оцена карактера и делатности овог тада још увек притајеног одметника од бечког двора. Као и сви Талијани који су тада улазили у службу Хабзбурговаца, и он је био привржен двору и сасвим је неповољно писао о његовим унутрашњим непријатељима и уопште против тадашње Угарске. Али, док је један Монтекуколи, у свом ставу, суздржан и привидно објективан, де Бурго сваког часа губи меру и смисао за

укус. Он саопштава да је Надаждија, на путу, пратило 200 коњаника, 200 хајдука и 200 чланова послуге, са свим потребним стварима. „Стигавши, трећег дана, у Нојхојзел, он нареди да се по пољу разапну чадори. Одмах потом посети га један чауш, а затим дође лично паша са 500 спахија.“ Поздрави су измењени на коњима, и тако је почео рад на разграничењу [132—133].

„Пошто је Њ. Е. посетила све градове у Хрватској и Штајерској, врати се у Беч, па и аутор с њом... Овај гроф Надажди био је тада вицепалатин Угарске. Увек је примао упутства грофа Веселенија, палатина Угарске, и претварао да је највернији Цару. Био је добар католик, па је позиван на саборе за избор бискупа: привилегије магната Угарске који су изабирани та лица и претстављали их Његовом Царском Величанству. Нашао сам се на једном од тих сабора који је сазвао гроф Надажди да се изабере бискуп за једну упражњену столицу. Предложен је један који је био племић, обдарен свим својствима која се захтевају од једног прелата, али је ипак искључен с приговором да *nescit bibere*“ [171].

Де Бургов извештај о свом путовању Угарском у пратњи грофа Надаждија можда је најзанимљивији и највреднији оним својим делом у коме је дао своја општа запажања о тој земљи. Она се налазе у поглављу чији наслов довољно говори о пишчевом расположењу према оним земљама које су тада, у целини, често називане Угарском: *Кратак извештај о Угарском Краљевству, особине њених становника који нису католици и њихова мржња према Немцима*. Овај фрагмент, можда, није сувишно навести, иако он долази после сличних одломака који потичу од много бољих писаца. Он је из оног периода кад су у широком северном залеђу Београда, које је значило највећи део његових економских могућности, почели да ишчезавају трагови рата, кад је Београд, макар још за кратко време, поново постао њихов привредни и саобраћајни чвор.

„Као слободан човек или роб, пропутовао сам многе крајеве у Турској и

хришћанској Европи, у Африци, Египту, Арабији, Палестини, Светој Земљи, Сирији, Феникији, Малој Азији која се зове Анадолија, али никад нисам видео земљу која би се могла упоредити са Угарском својим обиљем свих ствари. Овде су окупљене све благодети неба. Земља је тако родна житом да се никад не види оскудица. Вина су јој најизврснија и преко мере јака. Толико обилује рибом да становници тврде да у њеним водама оне заузимају трећину простора. Нема броја птицама и шумској дивљачи, и може да их убија ко хоће. Безбројни шумски коњи, ожадрбљени као дивљи, па после припитомљени, чудесно успевају. Велика је количина волова које шаљу на продају у све суседне провинције.

Ово Краљевство обилује свим врстама руда. У Нојсолу, Алтсолу, Новиграду, Сатмару, Салатни, Абрудбањи и Кресбањи су рудници злата.

У брдима Карпата и у Цибинију [164] налазе се рудници злата, сребра, гвожђа и соли. Једино сам видео да недостају уље и маслине“ [165].

*

Ово де Бургово успутно саопштење о богатствима Подунавља можемо критички упоредити и употпунити с много проверенијим подацима које, у једном од својих дела, доноси знаменити француски ерудита Шарл Патен (1633—1693). — Правник и медицинар, археолог и нумизматичар, писац једног импозантног броја дела, међу којима преовлађују нумизматичке студије, Шарл Патен није имао срећу да своје знатне способности и још обилнија знања развије и оствари у својој отаџбини, (иако је увек служио њеним политичким и културним интересима,) него је, као прогнаник, живео од 1668 године на разним немачким дворовима, затим у Базелу и, најзад, у Падови, где је имао катедру хирургије и претседавао друштву љубитеља природе. Један део својих путовања, обележених научним интересом, Патен је описао у свом делу *Историски и занимљиви извештаји са путовања...* из којег овде саопштавамо један одломак.¹⁷ Ово дело, снабдевено пишчевим

портретом (гравира Seb. Feshius-a, 1674), цртежима, натписима и картом путовања, састоји се од четири писма и посвећено је разним европским владарима и велможама. Прво писмо из којег смо овде извадили један фрагмент, посвећено је »à son altesse Monseigneur Frederic Auguste, Duc de Wirtemberg, etc.« Главни део овог путописа односи се на Средњу Европу. То су, махом, археолошке белешке и занимљиве опсервације о културним и политичким приликама и о природним богатствима појединих земаља. (Нарочито су занимљиви његови утисци из Беча, где је прегледао, поред осталог, библиотеке и збирке слика.) Шарл Патен, колико знамо, није долазио до Београда; његов опис Угарске, који саопштавамо, сасвим је сумаран и не одаје обавештенијег зналаца те земље. Ипак, Патеново излагање не сме се превидети јер је у питању писац који је знао за одговорност речи. Казивање му је савремено де Бурговом, што значи да се односи на прилике у Угарској крајем шездесетих и почетком седамдесетих година XVII века.

„Угарска је дивна земља: можда су жито и плодови овде обилнији него на ма ком месту на земљи. Има вина која имају јачину и ону пријатну опорост шпанског вина, па га чак, као токајско, и у једном и у другом превазилазе. Има их која су жестока као ракија. Одавно сам чуо да се говори да се у Угарској налази вода свих укуса и особина, сем оних, рекао би неки потсмевач, које би биле добре за пиће, јер су све, извесно је, донекле минералне, тако да воду ту нико и не пије. Из ових земаља доноси се у Беч безброј пернате дивљачи, ракова и корњача. Ваша Висост зна шта се писало о плодности и богатству језера Циркница [28], где се, у једној години, може сејати, косити, ловити и рибарити. Да би земља свуда давала тако обиље, требало би да је, по мом мишљењу, три пута већа него што је. Ваша Висост такође зна шта се говори о рудницима Угарске које сматрају најбогатијим на свету. У ризници Њ. Ц. Величанства видео сам грумење руде, извађено из тих рудника, које има више од педесет либри, а које је скоро чисто

сребро. Ту се, под њиховом лозом, нађе веома богатих маркасита, па, понекад, и сребра, што понеке наводи да кажу да ту приспевају сребрни гроздови, — то је легенда као и она о детету са златним зубом. Сва ова богатства ме наводе да жалим што је хришћанство изгубило један део ове лепе земље. Код Турака све пропада, па и оно што се на рат односи, иако су у томе мало брижљивији него у другим стварима. Познато је да Турци држе до градитељства и земљорадње само онолико колико им је нужно и да бригу око тога препуштају робовима. Тако су својом леношћу или незнањем оставили бескорисним многе руднике који су већ били [29] отворени према Будиму и Београду. Бојим се да би им требало само неколико дана воље да обезбеде своја прошла освојења освајањем суседних провинција. Бог им то можда никад неће дозволити, а у то ме уверавају и побожност и моћ аустријских кнезова и ревност њихових народа. Изгледа ми, чак, да је природа на овој страни поставила границе прохтевима ових непријатеља хришћанског имена. Дунав им не даје ни стоти део оних погодности које даје Немачкој — ту су воде на многим местима сувише брзе, док су на другим сувише плитке; ту су стене веома честе и често проузрокују бродолеме. Најзад, Господару, они ту не могу да укрцају своје топове, и то је бесумње једна од најзнатнијих сметњи која их спречава да одвуку своје оружје према Западу. Њ. Ц. Величанство је, само по себи, веома моћно, али, ако му се придруже снаге осталих делова Царства, оно више неће имати чега да се плаши. Чему би се тек могли надати остали хришћански владари кад би се ујединили против [30] тог заједничког непријатеља! Шта је показала она шака Француза приликом преласка Раба: шест хиљада људи зауставило је ту пе-

десет хиљада, потукло их, нагнало их у бекство и узело им артиљерију...

... Угарска је веома богато краљевство. Ваша Висост зна за моћ некадашњих њених краљева, као и то да је она данас подељена између Цара и Турчина. Хришћански део није много богат и знатан. Тамошњи сталези чувају своју слободу колико могу и претендују на право да бирају своје краљеве. Али, како они нису довољно снажни да се сами одупиру Турцима, због нужде за одржањем они морају да узму краља моћног, из свог суседства, па су због тога увек приморани да изаберу владара из Узвишене Куће Аустријске" [31].

*

Ових неколико фрагмената из дела савремених писаца о Београду у времену аустро-турског рата 1663—1664 године, заједно са оном грађом коју смо употребили у помињаном прилогу о дубровачким поклицарима у Београду 1665 године, бесумње не претставља све што се у делима такве врсте може наћи о овом предмету. Број тих писаца је веома велики, неки су можда сасвим заборављени, неки су нама неприступачни, а неки, свакако, нису никад ни штампани, па за њима треба трагати по разним архивима. Одабравши неколико писаца, неједнаких својим делом, који улазе у оквир једног сасвим уског периода, ми смо, на првом месту, желели да проширимо и допуномо ону скицу коју смо набацили нашим прилогом који је већ објављен у *Годишњаку* и да, посредним путем, дајући реч изворима, дамо пунију слику Београда у поменутом рату. Ипак, ми, овоме претпостављамо нашу жељу да овом збирком савремених сведочанстава започнемо с коришћењем једног запуштеног, заборављеног али још увек пребогатог рудника изворне грађе о старом Београду.

НАПОМЕНЕ

¹ Joseph von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, VI, Pest 1830, 107—8, по турском хроничару Рашиду.

² Moritz Brosch, *Geschichte aus dem Leben*

dreier Grosswesire, Gotha 1899, 102 и д.

³ *Viaggio di cinque anni in Asia, Africa & Europa di Don Gio. Battista de Burgo, Dottore Sorbonico, Abbate Commendatorio de Clair*

e Vicario Apostolico della Diocesi di Killally, nel Prouincia Tuamense in Conatia, per gli Sommi Pontefici Clemente X, & Innocentio XI. Parte Seconda. Dedicato alla Sacra Maestà della Principessa Maria Beatrice d'Este, Regina regnante della gran Bretagna, Francia & Irlanda. In Milano, nelle Stampe dell'Agnelli. Con lic. de' Sup. e con Privilegio, s.d.

⁴ Relatione che contiene la mossa del primo Visiere da Constantinopoli, il successo di tutto quello è seguito di là per il viaggio sin' a Uivar ó Neüheüsel: parimente l'assedio e campo sotto detta piazza, Varij discorsi del Visiere et altri Passà, gl'humori stravaganti di quelli, diversità di soldatesche di quel paese, ordine, paga, servizio d'esse, loro entrate, maniera di combattere etc. Il che viene tutto raccontato per i capitoli, etc., fatta per me, ANDREA HOLTZEL l'anno 1664. (Neculai Iorga, *Acte și fragmente cu privire la storia Romanilor*, I. Bucarești, 1895, 252 — 261.)

О турском походу на Аустрију 1663 године и о улози Београда у тим догађајима сведочи и неколико писама које је Virginia Vasiliu нашла у породичној заоставштини Орсинија у Риму и објавила их, најжалост само фрагментарно, у збирци *Miscellanea di piccole notizie riguardanti la storia romana dei secoli XVI e XVII*. У последњем месецу 1662 године стизале су у Рим узнемирујуће вести о ратним припремама у Турској, али се није могло поуздано закључити на коју ће страну бити усмерен њихов напад, — сасвим у складу с Монтекуколијевим разматрањем о турском прикривању својих ратних намера. „... Турци су објавили по свим селима Молдавије и Влашке да сваки десети сељак иде у рат, а да осталих девет дају један пар волова, што се сматра знаком да ће напасти Пољску са свим својим снагама...“ Већ у марту 1663 године било је очевидно да је рат неизбежан. „Турци се силно наоружавају“, стизале су вести. „Упутили су Дунавом ка Београду 18 000 врећа барута и наредили да Влашка и Молдавија журно дају свака по 11 000 оваца, 20 000 талира, 47 000 коња“. Са друмова који су водили ка Цариграду долазиле су вести о тако обимним и ужурбаним турским припремама да је на западу завладао страх који је прелазило у панику. „Oh, gran colpo per la Christianità, ma si può numerarlo tra i sogni!“ Било је очевидно да се припрема рат који ће погодити срце Европе. И доиста, 27 јула упућено је писмо из Ливорна са вестима из Беча да је „турска војска почетком овог месеца прешла Саву. Она броји 140 000 бораца и састоји се од 12 000 јаничара, 16 000 мускетара из Азије, 14 000 из Европе, 15 000 спахија, 12 000 коњаника из Азије, 24 000 Татара, 10 000 Молдаваца, 20 000 инжињераца, 10 000 акинџија, 5 000 радника, дрводеља и ковача, а сви су под врховним заповедништвом великог везира...“ Напоменуто је да ће се татарске и молдавске трупе придружити војсци која ће кренути од Ердѐља под командом двојице паша, што је свакако значило да се те трупе нису окупиле у београдском логору. (*Diplomatarium italicum*,

I, Roma 1925.)

⁵ Вид. Радован Самарџић, Један покушај предаје Котора Турцима (1667), *Историјски гласник*, 1951, 3—4, 10—11.

⁶ *Ortelius redivius et continuatus*, Nürnberg 1665, II, 248 и д.

⁷ J. Hammer, *нав. дело*. VI, стр. V—VIII, 107—9.

⁸ *Türkischer Prächtiger Einzug, was für Ordnung der primo Vezir den 8 Junius 1663 nicht weit von Griechisch Weisenburg in dem Lagen, wo seine Armada zu Feld liegt, so über 200.000 Mann stark seyn soll, sehr prächtig durch die Armada angelangt, 1663. Исто*, 108.)

⁹ Готово заборављен, веома ретко коришћен и у најобимнијим делима о његовом веку, сасвим занемарен кад су у питању догађаји о којима овде говоримо, Ди Меј захтева да се о њему каже нека реч више. Рођен почетком XVII века, умро 1681 године, Ди Меј улази у ред оних Француза, не сасвим малобројних, који су, у оном времену, одлазили у Немачку, налазили тамо хлеб и често изражавали свој негативан став према апсолутистичкој политици Луја XIV и његовој малој бризи за интересе поробљеног хришћанства. На насловним странама својих дела он је бележио своје титуле и занимања: »sieur«, »seigneur de Sallette«, »chevalier de l'ordre de Saint-Michel«, »conseiller-secretaire du sérénissime électeur de Mayence«, »conseiller du duc de Wirtemberg«, али, уз ове, веома помпезне, титуле јавља се, код њега, и једна много скромнија: „професор француског језика на колежу у Тибингену“. Изгледа, према овоме, да је он служио на разним немачким дворovima; судећи према извесним местима у његовим делима, био је протестант; доста је путовао, па је стизао и до Америке. Најпотпунији списак његових дела налази се у *Историјском речнику Проспера Маршана* и у биографском речнику *Nouvelle biographie*, V. То су дела политичке садржине, расправе о системима владавине, критике појединих политичких система и писаца (Габријела Нодеа, Тројана Вокалинија, Ант. Оберија), писана опширно, полемички, чудним језиком и синтаксом, данас тешко читљива. Занимљиво је да он, у једном од својих дела, заступа мишљење да цареви нису „мање стари, мање суверени, мање моћни од француских краљева“; претензије француских краљева на Царство само су „таште маштарије, лудорије и безочности“ (у *L'avocat condamné et les parties mises hors de cour et de procès...*, s. I., 1669, 224 p.).

¹⁰ *Discours historiques et politiques sur les causes de la paix entre Leopold I, Empereur des Romains, et Mahomet IV, Sultan de Turquie*, par Louis Di May, Chevallier, Sieur de Sallettes, Conseiller de son Altesse de Wirtemberg. A Lyon, Chez Berthelemy Riviere, rue Merciere, à l'Image S. Augustin, M.D.C. LXV, 184 p. in — 12°.

¹¹ *Recueil historique contenant diverses pièces curieuses de ce temps*. A. cologne, Chez Christophe van Dyck, MDCLXVI, p. 193—350

in-12°. под насловима: Discours historique et politique sur les causes de la guerre d'Hongrie, p. 193—309, и Discours politique sur le traité de paix fait entre Leopold, Très-Auguste Empereur des Romains, et Achmet, ou Mahomet, Sultan de Turquie, le 21 octobre MDCLXIV, p. 310—350.

¹² J. Hammer, *нав. дело*, 108—9.

¹³ Исто, 681—3.

¹⁴ *Le Prudent Voyageur*, Contenant La Description Politique de tous les Etats du Monde, De l'Asie, de l'Afrique, & de l'Amerique, et particulièrement de l'Europe, où sont Methodiquement, et exactement dépeintes Toutes les Maisons Royales, & autres Familles illustres, de France, d'Allemagne, d'Espagne, d'Italie, &c. Leur Origine, leur Progrez et l'Etat present où elles se trouvent. Première Partie. Par Chevalier Louis du May. A Geneve, Chez Jean Herman Widerhold MDCLXXXI 48 fnc—830 p. in-16°.

¹⁵ *Histoire des Grands Vizirs Mahomet Coprogli Pacha et Achmet Coprogli Pacha* (.) Cel-

le des trois derniers Grands Seigneurs, de leurs Sultanes, & principales Favorites, avec les plus secrettes intrigues du Serrail. Et plusieurs autres Particularitez des Guerres de Dalmatie, Transilvanie, Hongrie, Candie, et Pologne. Avec le plan de la Bataille de Gotzchin. A Paris Chez Estienne Michallet ruë Saint Jacques, à l'Image Saint Paul, proche la Fontaine S. Severin M.D.C. LXXVI. Avec Privilège du Roy. T. I—II in-12°; I: 1676, 303 + индекс, II: 1679, 315 + индекс, III: 1679, 312 + индекс. Гравира: план Хохимске битке иде уз први том.

¹⁶ *Viaggio dell' Autore con l'Eccellentissimo Conte di Nadasti in Vngheria l'anno 1666.*

¹⁷ *Relations historiques et curieuses de voyages en Allemagne, Angleterre, Hollande, Boheme, Suisse, &c.* Par Charles Patin, Docteur Medecin de la Faculté de Paris. A Lyon, rue Mercière, au bon Pasteur. MDCLXXIV. Avec Permission des Superieurs. 12fnc — 273 p. in-8°. Рад на рукопису завршен је у Базелу месеца јуна 1673 године.

LES ÉVÉNEMENTS DE BELGRADE ENTRE 1663 ET 1665

R. SAMARDŽIĆ

Au cours de la domination turque en Europe du sud-est, Belgrade fut plusieurs fois le théâtre de grands événements historiques. Dès le début de son occupation par les Turcs en 1521, Belgrade a commencé à se développer en tant que grand centre économique de la Turquie d'Europe, tout en restant une importante base de guerre de l'Empire ottoman, d'où partaient toutes les expéditions militaires vers le nord.

Dans son ouvrage l'auteur s'est borné à présenter quelques fragments (pris chez un certain nombre d'auteurs de l'époque) se rapportant aux événements qui ont eu lieu à Belgrade à la veille de la guerre turco-autrichienne de 1664—1665 et pendant la guerre même. A cette époque, Belgrade s'était transformée en un grand camp militaire d'où partait l'armée et où elle se rendait pour y passer l'hiver. Les événements qui se sont déroulés à Belgrade à cette époque sont importants, non seulement pour son histoire mais aussi pour celle de l'Europe du sud-est dans son ensemble.

L'auteur s'est contenté de laisser parler les auteurs de l'époque, dont il communique les textes en traduction serbo-croate. Il n'a pas eu l'intention de réunir toutes les communications relatives aux événements en question, mais d'offrir au lecteur un petit recueil de fragments en s'efforçant également de lui faire connaître les auteurs qui, pour la plupart, restaient inconnus de la littérature historiographique serbo-croate.

Illustrations dans le texte:

- Fig. 1 — Un des bateaux turcs qu'on voyait souvent sous les remparts de Belgrade.
 Fig. 2 — Raymond Montecucoli, gravure de l'époque.
 Fig. 3 et 4 — »Tchaouch-bacha« — officier turc. Gravures sur cuivre de Silvestre, *Différents habillements des Turcs*.
 Fig. 5 — Ali-pacha, commandant militaire turc qui s'est distingué dans les marches d'Erdel et de l'Autriche (gravure de l'époque).
 Fig. 6 — La mort de Nicolas Zrinski (illustrations de l'oeuvre de l'époque *Neu eröffnete ottomanische Pforte*, 1694).